

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті розглянуто проблему формування громадянської позиції майбутніх учителів як одне з провідних завдань сучасної освіти. Розкрито роль викладача вищої школи у формуванні громадянської позиції майбутніх учителів в аксіологічному, гносеологічному та праксеологічному сенсі. Визначено основні вміння та якості, що мають бути покладені в основу громадянської позиції майбутнього вчителя.

Ключові слова: громадянська позиція, майбутній учитель, формування громадянської позиції молоді, викладач вищої школи.

На сьогодні, з огляду на політичну нестабільність, Україна як ніколи потребує активізації процесу розвитку демократичного суспільства. Унаслідок цього перед вищими навчальними закладами постає актуальне завдання – удосконалення процесу громадянського виховання. Саме вищі навчальні заклади є оптимальним середовищем для формування нового покоління молоді – покоління не лише кваліфікованих професіоналів, а й справжніх громадян своєї країни. Отже, в умовах реформування вищої школи одним із провідних завдань викладача є не просто якісна підготовка фахівця-професіонала, а й забезпечення його системою необхідних знань, умінь і навичок для життя в сучасному соціумі, сприяння його моральному та емоційному розвитку, його розвитку як громадянина і, тим самим, формуванню його громадянської позиції. Особливо гостро це завдання постає перед викладачами вищих педагогічних навчальних закладів, адже від професійної підготовки майбутніх учителів, сформованості їх громадянської позиції, соціально-політичної активності, моральних орієнтирів багато в чому залежить доля нашої держави та її соборність.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вчені активно досліджували у своїх працях різні аспекти формування громадянської позиції. Концептуальні засади громадянського виховання висвітлені в працях В. Андрущенка, І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневського, П. Ігнатенка, О. Киричук, В. Огнев'юка, В. Поплужного, М. Рагозіна, В. Струманського, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Черної.

Проблема особистості викладача вищої школи цікавила таких учених, як А. Бойко, В. Гриньова, О. Дубасенюк, М. Євтух, С. Золотухіна, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Лозова, В. Михайловський, О. Мороз, Н. Кичук, О. Савченко, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, Г. Троцько та ін.

Важливість формування громадянської зрілості у майбутніх педагогів розкрито в працях Т. Мироненко, Н. Самохіної.

Важливі аспекти формування громадянської позиції молодого покоління досліджували В. Вербицький, П. Волошин, Ю. Завалевський, Н. Косарева.

Загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, наведено в публікаціях А. Бойко, В. Лозової, К. Чорної, Г. Шевченко та ін.

Таким чином, широка зацікавленість учених проблемою формування громадянської позиції студентської молоді та майбутніх учителів зокрема свідчить про її актуальність. Проте аспект сучасного розуміння ролі викладача потребує оновлення та переосмислення. Об'єктивне практичне значення вирішення цієї проблеми як актуального соціального замовлення в умовах гострої політичної кризи зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є розкриття ролі викладача у формуванні громадянської позиції майбутніх учителів.

Перед сучасною освітою як основою соціокультурного становлення молоді сьогодення стоїть актуальне завдання – виховання особистості із сформованою громадянською позицією. Це знайшло своє підтвердження в таких документах: Конституція України, Закони України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р., “Про освіту” від 23 травня 1991 р., Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). У цих документах визначено роль системи освіти “як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави” [1]. З огляду на це, школа, як осередок громадянської освіти, має дбати про формування в учнів громадянської позиції. У “Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” визначено громадянську позицію як систему ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, які характеризують людину як громадянина країни та суспільства [3].

Отже, для успішного формування в учнів такої позиції школа має сприяти розвитку важливих громадянських якостей. В. Сухомлинський писав про те, що ідеал громадянина включає такі якості: соціальний оптимізм, уміння дорожити святинями як особистими цінностями та святинями свідомості й серця, розуміння сенсу життя; гармонійна єдність загальної та особистісної гідності; почуття обов'язку як стрижень етичної культури; усвідомлена громадянська позиція, що глибоко переживається. Бути справжньою людиною та громадянином – означає жити правильно, любити дітей, оберігати свою гідність патріота, громадянина, трудівника [4].

Саме тому школа має стати центром демократичної та політичної освіти, формування громадянських компетенцій та політико-правових знань і умінь, виховання гуманності й толерантності, гідності і відповідальності молодих людей за свої рішення і діяльність, обізнаності у своїх правах та обов'язках перед суспільством. У формуванні громадянської позиції учнів пріоритетна роль відведена прояву вчителем власної громадянської позиції у процесі навчання та виховання. Підтвердженням цьому є загальновідомий вислів К. Ушинського, який стверджував, що тільки особистість може виховати справжню особистість.

Слід відзначити, що проблема формування громадянської позиції була в центрі уваги видатних науковців різних часів. Особливої актуально-

сті вона набула в першій половині ХХ ст. Так, наприклад, видатні вітчизняні громадські діячі, письменники і педагоги Леся Українка (1871–1913), Б. Грінченко (1863–1910), С. Васильченко (1878–1932), О. Музиченко (1879–1937) надавали великого значення ролі вчителя у громадянському вихованні й наголошували на необхідності прояву педагогами у своїй професійній діяльності твердої громадянської позиції. Такої самої думки дотримувався і П. Юркевич, який наголошував на тому, що викладач відіграє важливу роль не лише у стінах навчального закладу, а й у всьому суспільстві, тому що він є провідником освіти всього народу [6]. Спираючись на їх думку, можна зробити висновок, що громадянська позиція вчителя виражає його свідоме ставлення до соціальної дійсності, суттєво впливає на його професійну діяльність, оскільки визначає мотивацію й мету діяльності і є провідним чинником впливу на процес формування майбутнього громадянина. Саме тому вищі педагогічні навчальні заклади повинні забезпечити не лише засвоєння майбутніми вчителями професійних знань, умінь та навичок, а й формувати у них громадянську позицію [7].

На сьогодні проблема формування громадянської позиції молоді й ролі викладача в цьому процесі досі залишається актуальною і є предметом наукових досліджень. Сучасні вчені погоджуються з тим, що громадянська позиція є ціннісною вимогою до особистості вчителя (О. Бабакіна, Т. Завгородня, О. Рацул, Н. Нікітіна). Так, В. Кукушин зазначав, що сьогодні вчителю необхідно мати громадянську позицію і бути активним громадянином [2]. Ураховуючи те, що Україна переживає період політичної кризи, роль учителя у громадянському вихованні набуває особливого значення. Так, О. Сухомлинська зазначала, що завдання педагога – навчити любити свою країну навіть у період кризи й нестабільності.

Деякі вчені (Л. Божович, Б. Вульффов, О. Киричук, І. Кон та інші) зазначають, що саме юнацький вік є найбільш сприятливим для формування громадянської позиції, оскільки саме тоді відбуваються суттєві психологічні та емоційні зміни, які за умов виховного впливу стають стійкими рисами характеру. Виконання цього важливого завдання значною мірою лягає на плечі викладача, адже від його громадянських та професійних якостей залежатиме рівень громадянської освіти в навчальному закладі [5]. Роль викладача у формуванні особистості, її моральному й соціальному вихованні надзвичайно важлива. Саме викладач завдяки цілеспрямованому планомірному впливу формує систему поглядів і ставлень студента, його поведінку і, таким чином, корегує процес формування громадянської позиції молоді.

З огляду на це, для успішної реалізації у своїй професійній діяльності актуальних завдань громадянського виховання сам викладач повинен володіти:

1. Загальнолюдськими цінностями, демократичними принципами, які повинні становити основу його відносин із студентами.

2. Певним обсягом світоглядних, психолого-педагогічних, політичних, психологічних, науково-методичних знань для здійснення професійної діяльності.

3. Уміннями планування та організації, мобілізації вольових зусиль, здатністю до рефлексії та самоосвіти.

4. Уміннями налагоджувати психологічний контакт, емоційною стійкістю.

5. Готовністю до соціально-політичної діяльності, а отже, здатністю виявляти свою громадянську позицію.

6. Такою професійно-особистісною рисою, як громадянськість, яка є якісним показником сформованості громадянської позиції.

7. Знаннями й усвідомленням власних прав та обов'язків.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що викладач має володіти системою мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних рис, які визначають його соціальну зрілість і забезпечують ефективність здійснення ним громадянського виховання та формування громадянської позиції майбутніх учителів.

В. Сипченко зазначає, що важливість громадянської позиції викладача зумовлена його роллю і місцем у системі формування особистості майбутнього вчителя:

- викладач вищої школи є втіленням і носієм духовної і моральної культури;

- педагогічна діяльність викладача ВНЗ обов'язково морально вмотивована;

- спілкування і взаємодії викладача і студента обов'язково повинні мати високоморальний, гуманний, демократичний характер;

- саме викладач цілісно впливає на особистість студента, що вимагає від нього емпатії, мистецтва оцінювання іншої людини;

- саме викладач має здатність (і повинен її мати) передбачати, оцінювати не тільки моральні наслідки своїх дій, рішень, учинків, експериментів, а й подій, зрушень, реформ, що відбуваються в різних сферах життя країни (соціальной, політичній, освітній тощо).

З огляду на це професійна діяльність викладача вищого педагогічного навчального закладу повинна спрямовуватись на вирішення актуальних проблем з урахуванням гострої соціально-політичної ситуації в нашій країні. Своєю відповідальною працею і власним прикладом викладач має навчити студентів виявляти живий інтерес до подій у країні, зорієнтувати їх в умовах нестабільності, з'ясувати рівень проблеми та її значення, доповнити сформовані знання новими, які необхідні для роз'яснення ситуації. Отже, роль викладача полягає в тому, щоб:

- виховувати у студентів національні та загальнолюдські цінності;

- навчити мислити критично й усвідомлювати відповідальність за свої вчинки;

- формувати моральні чесноти, гуманність, почуття милосердя, здатність до альтруїзму;
- виробляти непримиренність до порушень норм демократичного суспільства;
- виховувати свідоме відповідальне ставлення до своїх обов'язків перед суспільством і державою;
- розвивати емоційну культуру майбутніх учителів;
- розвивати лідерські якості, ініціативність, волю;
- розвивати громадянську свідомість і почуття, а також забезпечення можливості отримання досвіду їх реалізації в діяльності;
- виховувати високий рівень самосвідомості, самоповаги, об'єктивності суджень, готовність приймати рішення й нести за них відповідальність;
- розвивати такі важливі якості, як терпимість, гнучкість, уміння знаходити компроміси, виправляти помилки і приймати різні точки зору.

Саме ці вміння та якості характеризують майбутнього вчителя як громадянина і мають бути покладені в основу його громадянської позиції. Тільки такий учитель буде мати змогу повною мірою реалізувати завдання громадянського виховання у навчально-виховному процесі і, виявляючи громадянську позицію у своїй професійній діяльності, виховувати покоління справжніх громадян і патріотів своєї країни на засадах демократії. На підставі теоретичного аналізу досліджень щодо визначення громадянської позиції, а також ролі викладача у формуванні особистості майбутнього вчителя ми дійшли висновку, що громадянська позиція викладача – це складна інтегративна категорія, яка зумовлюється суспільною роллю професії викладача та специфікою його професійної діяльності.

З аксіологічного погляду роль викладача у формуванні громадянської позиції студентської молоді полягає у формуванні у майбутніх учителів специфічної системи ціннісних орієнтацій і, на їх основі – уподобань та переконань. У результаті цього індивід має характеризуватись особливою позицією стосовно соціальних проблем і стану суспільства загалом, своєї ролі в суспільному процесі, оцінкою своїх та чужих учинків. Схожі думки можна простежити і у таких дослідників, як М. Боришевський, С. Гавриш, О. Киричук. У своїх працях вони наголошували на обов'язковості сформованості національної свідомості та ціннісних орієнтацій особистості. Викладач має прагнути до виховання у студентів почуття патріотизму та громадянськості як якісних показників сформованості громадянської позиції. При цьому викладач має враховувати, що деякі цінності можуть суперечити раніше сформованим або бути не зовсім актуальними для студентської молоді.

З гносеологічного погляду функція педагога полягає в тому, щоб студенти засвоїли ті знання, які їм знадобляться для самореалізації у громадянському суспільстві. У цьому сенсі педагоги мають сформувати особливий світогляд, здатність до аналізу ситуацій з громадянської позиції для реалізації в майбутньому студентами своїх прав і свобод. До комплексу та-

ких знань входять поняття демократії, справедливості, патріотизму, громадянськості та громадянських прав, а також знання історичних і сучасних подій у державі та світі.

Різні вчені, зокрема О. Вишневський, розглядали педагогічну діяльність із формування громадянської позиції у праксеологічному сенсі. Аналіз їх досліджень свідчить, що ця діяльність полягає у формуванні навичок, пов'язаних зі здатністю майбутніх учителів ефективно взаємодіяти з іншими в публічній сфері та демонструвати при виконанні своїх професійних обов'язків солідарність і зацікавленість у вирішенні соціальних проблем.

Висновки. Отже, роль викладача вищого педагогічного закладу полягає в тому, що він має сумлінно викладати свою навчальну дисципліну, формуючи у цьому процесі світогляд студентів, систему їх моральних цінностей та навчаючи критично мислити, що є надзвичайно важливим в умовах сьогодення. Його діяльність у тісній співпраці з усім педагогічним колективом має бути спрямована на формування справжнього професіонала і свідомого громадянина. В умовах політичної кризи, яка стала причиною роз'єднаності населення та похитнула демократичні принципи суспільства, лише плідні зусилля викладачів гуманітарного та природничо-наукового циклів здатні вивести особистість студента на рівень громадянина і навчити виявляти правильну громадянську позицію.

У подальших дослідженнях плануємо дослідити мотиви самовиховання громадянської позиції у студентської молоді.

Список використаної літератури

1. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). – К., 1994. – С. 6.
2. Кукушкин В.С. Введение в педагогическую деятельность : учеб. пособ. Серия "Педагогическое образование". – Ростов н/Д. : Издательский центр "МарТ", 2002. – 224 с.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976.
5. Шестопалюк О. Громадянська освіта як фактор формування громадянських компетентностей сучасної молоді / О. Шестопалюк // Рідна школа. – 2010. – № 3. – С. 33 – 35.
6. Юркевич П.Д. Курс общей педагогики с приложениями / П.Д. Юркевич. – М. : Типограф. Грачева и К, 1869. – 404 с.
7. Handbook of Teacher Training in Europe: Issues and Trends / ed. by M. Galton and B. Moon. – The Council of Europe and Devid Fulton Ltd, 1994. – 228 p.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014.

Павленко М.А. Роль преподавателя высшей школы в формировании гражданской позиции будущих учителей

В статье рассмотрена проблема формирования гражданской позиции будущих учителей как одна из ведущих задач современного образования. Раскрыта роль преподавателя высшей школы в формировании гражданской позиции будущих учителей в аксиологическом, гносеологическом и праксеологическом смысле. Определены основные умения и качества, которые должны быть положены в основу гражданской позиции будущего учителя.

Ключевые слова: гражданская позиция, будущий учитель, формирование гражданской позиции молодежи, преподаватель высшей школы.

Pavlenko M. The role of a high school teacher in the formation of civic future teachers

The article considers the problem of formation of citizenship of future teachers as one of the leading problems of modern education. The role of high school teacher in the formation of citizenship of future teachers is under consideration in axiological, epistemological and praxeological sense. The priority role in shaping citizenship is given to teachers. So, the basic requirements to the personality of teacher were highlights. The teacher should have a system of motives, knowledge, skills, personality traits that define its social maturity and ensure the effectiveness of the exercise of civic education and civic formation of future teachers. The main tasks of a teacher of high school include:

- *To educate students in the national and universal values;*
- *To learn to think critically and be aware of the responsibility for their actions;*
- *Shape the moral virtues, humanity, sense of compassion, the ability to altruism; - Produce uncompromising attitude to violations of democratic society;*
- *Knowingly responsible attitude to their duties towards society and the state;*
- *Develop the emotional culture of future teachers;*
- *Develop leadership skills, initiative, will;*
- *Develop civic consciousness and feelings, as well as providing opportunities to gain experience in their implementation activities;*
- *Training of high level of self-awareness, self-respect, objectivity judgments educate willingness to make decisions and take responsibility for them;*
- *Develop important qualities such as patience, flexibility, ability to compromise, ability to correct mistakes and accept different points of view.*

It has been determined that the citizenship of teacher is a complex integrative category which is predetermined by social role of the teaching profession and the specifics of his profession.

The conclusions stated that the teacher of higher educational institutions must diligently teach his academic discipline, creating in this process the world view of students, a system of their moral values and taught them to think critically, because this is extremely important in today's conditions. His work in close collaboration with the entire teaching staff should be directed to the formation of a true professional and informed citizen. In a political crisis that has caused the fragmentation of our nation and shaken the democratic principles of society only fruitful efforts of teachers of humanitarian and science cycles can bring the personality of student to the level of citizen and to teach him to show the right citizenship.

Key words: *Citizenship, future teachers, formation of youth' citizenship, teacher of high school.*